

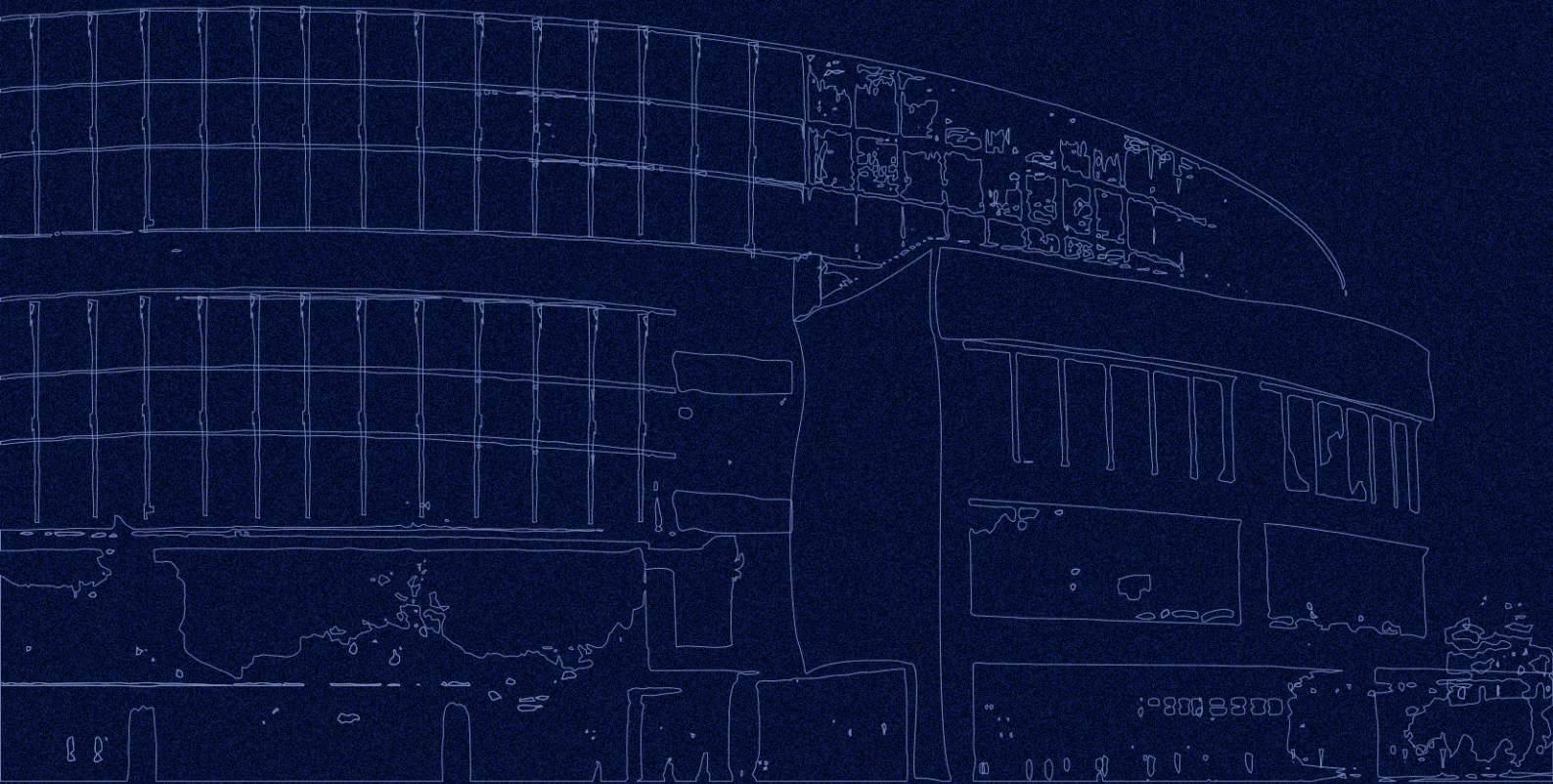
Հայաստանի Հանրապետության
Կենտրոնական բանկ

ՆՈՐԵԼՅԱՆ ՄՐՑԱՆԱԿ 2025

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆ ՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ «ՈՉՆՉԱՑՈՒՄԸ» ՄԻԱՍԻՆ ԱՊԱՅՈՎՈՒՄ ԿԱՅՈՒՆ ԱՃ

Հետազոտական ամփոփագիր 2025-01

Անահիտ Եսայան ⁽¹⁾, Գևորգ Մինասյան ⁽²⁾

Արտահայտված կարծիքները հեղինակ(ներ)ի անձնական տեսակետներն են և պարտադիր չէ, որ արտացոլեն ԿԲ պաշտոնական դիրքորոշումը:

(1) Կրտսեր հետազոտող, Կենտրոնական բանկ

(2) Դիլիջանի ուսումնահետազոտական կենտրոնի տնօրեն, Կենտրոնական բանկ

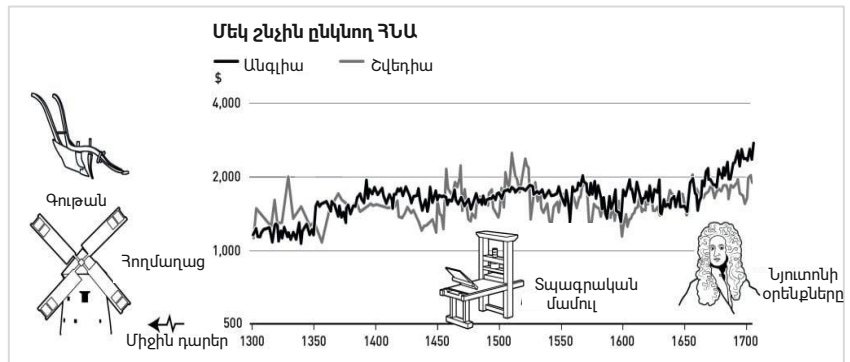
Դարեր առանց կայուն աճի. պատմական ակնարկ

Մարդկության պատմության մեծ մասում կայուն տնտեսական աճը հազվադեպ երևույթ էր. դարեր շարունակ հասարակությունները ապրում էին գրեթե անփոփոխ եկամուտներով և արտադրողականությամբ: Թեև երբեմն լինում էին խելացի նորարարություններ և տեղային տեխնոլոգիական բացահայտումներ, դրանք չէին հանգեցնում երկարաժամկետ բարեկեցության աճի մինչև 18-րդ դարի արդյունաբերական հեղափոխության սկիզբը:

Սա լավագույնս երևում է Անգլիայի և Շվեդիայի պատմության օրինակով, որտեղ մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ը 1300–1700 թվականների ընթացքում գրեթե կայուն էր (տե՛ս Գծապատկեր 1): Իհարկե, երբեմն նկատվել են կարճատև աճի էպիզոդներ, սակայն ընդհանուր տրենդը եղել է անփոփոխ՝ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ մարդկությունը անում էր նշանավոր գյուտեր, ինչպիսիք են ծանր լծով գութանները, հողմաղացները

կամ տպագրական մամուլը: Անգամ **Նյուտոնի օրենքները, որոնք փոխեցին գիտության պատմության ողջ ընթացքը, չդարձան կայուն տնտեսական առաջընթացի շարժիչ ուժ:**

Գծապատկեր 1. Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ը Անգլիայում և Շվեդիայում (\$, 1300-1700)

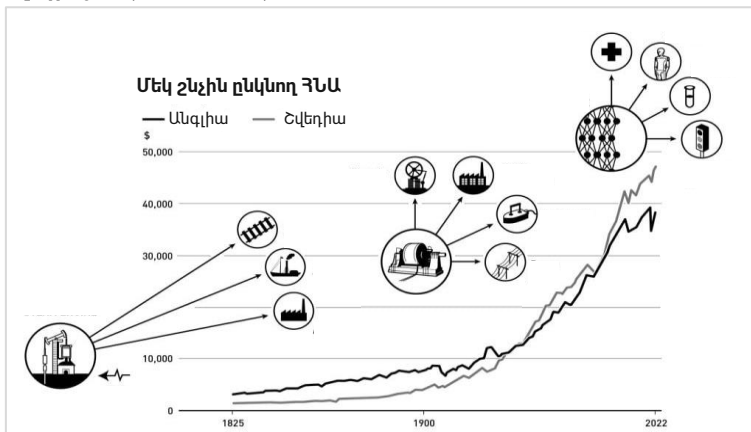

Աղբյուրը՝ [The Nobel Prize Committee](#)

Բայց ինչ-որ պահի ամեն ինչ փոխվեց

18-րդ դարի վերջից աշխարհը մտավ նոր դարաշրջան, որտեղ առաջընթացը դադարեց լինել պատահական և դարձավ կյանքի անբաժանելի մաս:

Գծապատկեր 2. Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ը Անգլիայում և Շվեդիայում (\$, 1825-2022)

Աղբյուրը՝ [The Nobel Prize Committee](#)

Անգլիայում ու Շվեդիայում՝ նույն երկրներում, որտեղ դարեր շարունակ եկամուտների մակարդակը անփոփոխ էր, տնտեսությունները սկսեցին աճել կայուն տեմպերով: Բացառությամբ մի քանի խորը ճգնաժամերի՝ ինչպես օրինակ 1930-ականների Մեծ դեպրեսիան, տնտեսական աճը դարձավ «նոր նորմ»: Թվացյալ չնչին՝ տարեկան ընդամենը երկու տոկոս տնտեսական աճը, տարիների ընթացքում վերածվեց իրական

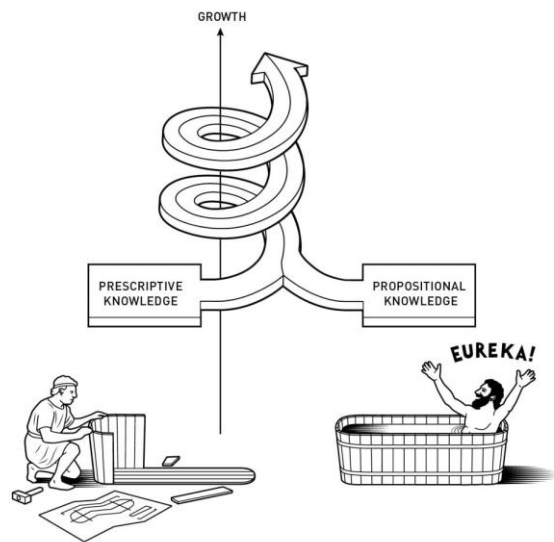
առաջընթացի. **ընդամենը մեկ սերնդի ընթացքում մարդիկ սկսեցին վաստակել կրկնակի, ապրել ավելի երկար և կրթվել ավելի շատ, քան մարդկության պատմության նախորդ հազարամյակների ընթացքում:**

Ի՞նչ փոխվեց, որ առաջընթացը դարձավ կայուն

Նոբելյան կոմիտեն տնտեսագիտության ոլորտի 2025թ. մրցանակը շնորհել է **Ջոել Մոկիրին** (Northwestern University), **Ֆիլիպ Ագիոնին** (Collège de France) և **Փիթեր Հաուիթին** (Brown University) հենց այս հարցի պատասխանը տալու համար: Մրցանակի մի մասը շնորհվել է Ջոել Մոկիրին՝ տնտեսական պատմության և ինստիտուցիոնալ զարգացման իր խորքային վերլուծությունների համար, որոնք բացատրում են, թե ինչպես է նորարարությունը դառնում շարունակական առաջընթացի աղբյուր: Մյուս կեսը համատեղ շնորհվել է Ֆիլիպ Ագիոնին և Փիթեր Հաուիթին, որոնք մաթեմատիկորեն ձևակերպել են ստեղծագործական ոչնչացման (creative destruction) գործընթացը՝ ցույց տալով, թե ինչպես են նոր գաղափարները դուրս մղում հիները՝ ձևավորելով տնտեսական աճի կայուն շարժիչ ուժ:

Երբ գիտությունը միացավ փորձին. Մոկիրի տեսությունը կայուն աճի մասին

Մոկիրի բացատրությունը հիմնված է պարզ, բայց խորքային իրողությունների վրա: Ուսումնասիրելով մարդկության գյուտերն ու նորարարությունները տարբեր դարաշրջաններում՝ նա ցույց է տալիս, որ երկար ժամանակ մարդիկ պարզապես գիտեին, որ ինչ-որ բան աշխատում է, բայց չէին հասկանում՝ ինչու: Տեխնոլոգիական առաջընթացը հիմնված էր առավելապես գործնական գիտելիքի վրա՝ կիրառման մեթոդի, փորձի և ավանդույթի տեսքով, մինչդեռ տեսական գիտելիքը՝ մաթեմատիկական, մեխանիկական, բնագիտությունը, զարգանում էին առանձին: Արդյունքում, ինչպես ձևակերպում է Մոկիրը, մարդկությունը տարիներ շարունակ ապրում էր «ինժեներություն առանց մեխանիկայի, երկաթագործություն առանց մետալուրգիայի, հողագործություն առանց հողագիտության» աշխարհում:

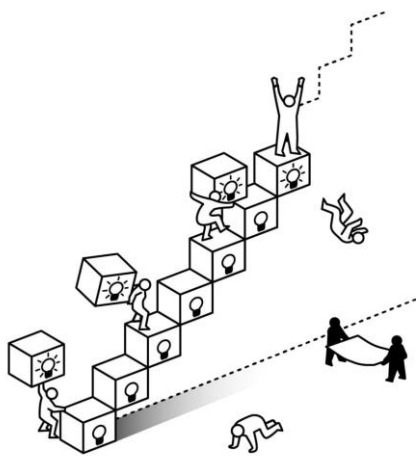

Այս դիտարկման հիման վրա նա սահմանում է օգտակար գիտելիքի երկու տեսակ: Առաջինը տեսական կամ բացատրական գիտելիքն է, որը նկարագրում է բնության մեջ գործող օրինաչափությունները և բացատրում՝ ինչու է ինչ-որ բան աշխատում: Երկրորդը գործնական կամ կիրառական գիտելիքն է, որը ներկայացնում է այն ցուցումները, թե ինչպես է ինչ-որ բան աշխատում: Մինչ արդյունաբերական հեղափոխությունը, այս երկու աշխարհները գրեթե չէին հաղորդակցվում. գիտնականները զբաղված էին տեսություններով, իսկ արհեստավորներն առաջնորդվում էին փորձով, ինչի արդյունքում նորարարությունները լինում էին անկայուն և պատահական: Իրական փոփոխությունը

սկսվեց 16–17-րդ դարերում՝ արդյունաբերական լուսավորչականության (Industrial Enlightenment) ժամանակահատվածում, որը բերեց գիտական մտածողության նոր մշակույթ. գիտնականները սկսեցին փորձարկումների, ճշգրիտ չափումների և վերահսկվող փորձերի միջոցով բացահայտել բնության օրենքները, իսկ արհեստավորներն այդ գիտելիքը վերածեցին իրական տեխնոլոգիական լուծումների: **Տեսական գիտելիքի և գործնական վարպետության միջև այդ միավորումն էլ դարձավ այն հիմնասյունը, որի վրա սկսեց կառուցվել կայուն տնտեսական աճը:**

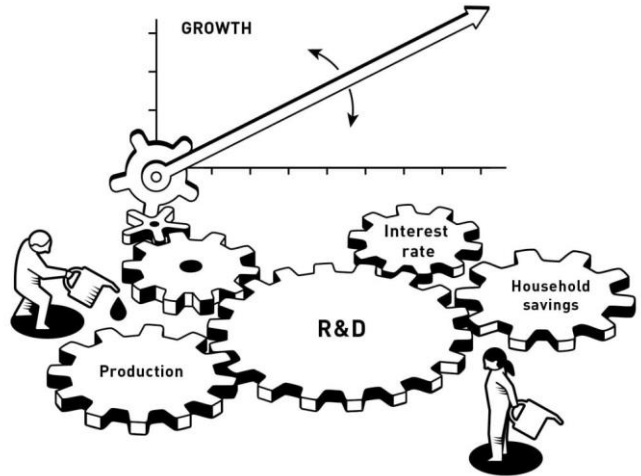
Սակայն, ինչպես ընդգծում է Մոկիրը, գաղափարներն ինքնին բավարար չեն. անհրաժեշտ են մարդիկ, ովքեր կարող են դրանք իրականացնել: Տվյալ դեպքում «տեխնիկական վարպետներն» էին, որ կարողացան միավորել գիտական միտքը և գործնական հմտությունը՝ գիտելիքը վերածելով արտադրական պրոդուկտի: Բայց նույնիսկ գիտելիքն ու վարպետությունը չէին բավականացնի, եթե հասարակությունը շարունակեր ընդդիմանալ փոփոխություններին: Լուսավորչականության դարաշրջանը փոխեց այդ վերաբերմունքը՝ ստեղծելով այն ինստիտուցիոնալ միջավայրը, որտեղ փոփոխությունն այլևս չէր ընկալվում որպես վտանգ, այլ՝ որպես հնարավորություն: Այս գաղափարներն ամբողջությամբ արտացոլված են Մոկիրի հետևյալ աշխատություններում՝ **The Lever of Riches (1990)**, **The Gifts of Athena (2002)** և **A Culture of Growth (2016)**:

Աստիճան դեպի ապագա. Ագիոնի և Հաուիթի ստեղծագործական ոչնչացման տեսությունը

Եթե Մոկիրը բացատրում էր, թե ինչպես է գիտելիքը դառնում առաջընթացի աղբյուր, ապա Ագիոնն ու Հաուիթը փորձում էին հասկանալ՝ ինչպես է այդ առաջընթացը պահպանվում: Նրանց տեսության հիմքում ընկած է ստեղծագործական ոչնչացման գաղափարը՝ գործընթաց, որի ընթացքում հին գաղափարներն ու տեխնոլոգիաները վերանում են և իրենց տեղը զիջում են նորերին: Տնտեսությունը հեղինակների պատկերացմամբ նման է տեխնոլոգիական աստիճանի, որի ստորին մակարդակներում գտնվում են հին մեթոդներով աշխատող ընկերությունները, իսկ վերին մակարդակում՝ առաջադեմ տեխնոլոգիա ունեցողները: Նորարարությունը նրանց հնարավորություն է տալիս բարձրանալ վերև՝ այդ ընթացքում ստանալով մենաշնորհին բնորոշ շահույթ, սակայն այդ առավելությունը երկար չի տևում, քանի որ գիտական առաջընթացն անընդհատ առաջ է մղում նոր խաղացողների, որոնք իրենց գաղափարներով դուրս են մղում հներին: **Սա, ըստ հեղինակների, հենց այն մեխանիզմն է, որն ապահովում է տնտեսական աճի կայունությունը:**

Այս մրցավազքը ստիպում է ֆիրմաներին անընդհատ ներդրումներ անել հետազոտության և զարգացման (R&D) մեջ, սակայն այստեղ առաջանում է հավասարակշռության խնդիր. եթե ներդրումները քիչ են, նորարարությունների տեմպը դանդաղում է, և տնտեսական աճը թուլանում է, իսկ եթե դրանք չափազանց շատ են, նորարարությունները սկսում են հաջորդել իրար այնքան արագ, որ ֆիրմաները չեն հասցնում վերականգնել իրենց ներդրումների արժեքը: Այս երևույթը նաև առաջացնում է բարեկեցության խնդիրներ, քանի որ շուկան միշտ էլ, որ ինքնուրույն ի վիճակի է ապահովել R&D ներդրումների օպտիմալ մակարդակը: Երբ ընկերությունները ստեղծում են նոր գիտելիք, այն տարածվում է ողջ տնտեսությունում՝ ստեղծելով հանրային բարիք, որը հաճախ գերազանցում է այդ նոր գիտելիքից ստացված մասնավոր շահույթը: Այս դեպքում պետությունը կարող է բարձրացնել հասարակության բարեկեցությունը՝ սուբսիդիաներով կամ հարկային արտոնություններով խրախուսելով հետազոտությունները: Սակայն հակառակ իրավիճակում, երբ մրցակցությունը չափազանց սուր է, ընկերությունները նորարարություններ են իրականացնում ոչ թե արդյունավետության, այլ շուկայում գերիշխող դիրք ստանալու նպատակով՝ «գողանալով» միմյանց շուկայի մասնաբաժինները, ինչի հետևանքով ներդրումները դառնում են ավելորդ, իսկ տեխնոլոգիական առաջընթացը՝ չափազանց արագ, որն էլ իր հերթին նվազեցնում է հասարակության բարեկեցությունը:

Այսպիսով, Մոկրիի, Ագիոնի և Հաուիթի մոդելները ցույց են տալիս, որ կայուն տնտեսական աճը չի առաջանում միայն նորարարությունից կամ մրցակցությունից, այլ դրանց սիներգիայից: Գիտելիքը բացում է նոր հնարավորություններ, իսկ «ոչնչացումը» ճանապարհի տալիս նոր գաղափարներին՝ պահպանելով շարժը և վերափոխումը տնտեսության ներսում: Երբ այս երկու ուժերից մեկը բացակայում է, առաջընթացը կանգ է առնում, և տնտեսությունը կորցնում է իր մրցունակությունը:

Հղումներ

- Aghion, P., Akcigit, U., & Howitt, P. (2015). The Schumpeterian Growth Paradigm. *Annual Review of Economics*, 7(1), 557-575.
- Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A Model of Growth through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351.
- Mokyr, J. (1992). *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*. Oxford University Press.
- Mokyr, J. (2002). *The Gifts of Athena: Historical Origins of the Knowledge Economy*. In *The Gifts of Athena*. Princeton University Press.
- Mokyr, J. (2016). *A Culture of Growth: The Origins of the Modern Economy*. Princeton University Press.
- The Royal Swedish Academy of Sciences. (2025). Press Release: The Prize in Economic Sciences 2025. [NobelPrize.org](https://www.nobelprize.org).